

Tarihte Türk-Rus İlişkileri (1878-1923)

The Turkish-Russian Relations In History 1878-1923

İhsan Tayhani*

ÖZET

Moskova Knezi'nin 1492 yılında, İstanbul'a bir elçilik heyetini göndermesi esas alınrsa, Türk-Rus ilişkilerinde 516 yıllık bir zaman dilimini geride bırakmış bulunuyoruz.

Her iki ülkenin Karadeniz'e açılan kıyılarının olması, Boğazlar ve Türkiye'nin jeostratejik konumu nedeniyle sözü edilen süreç tek düze olmayıp, çalkantılı bir süreçtir. Yer yer emperyal amaçlar ön plana çıkmış, ama dayanışma ve dostluklar da sergilenmiştir. Günümüzde ise, ülkeler arasında çok geniş bir yelpazedeki ticari ilişkiler ivme kazanmış, karşılıklı çıkarlar baskın hale gelmiştir. Ancak Türkiye, Rusya Federasyonu'nun 1991'de geçirdiği sarsıntılı dönemi geride bıraktığı, enerji kaynaklarını denetim altına alıp, Avrasya politikalarını yönlendirerek yeniden "hegemon bir güç" olduğu gerçeğini de göz ardı etmemelidir.

Bu çalışmada, konu başlığı kapsamında olmak üzere Türk-Rus ilişkileri, evreler halinde ele alınmış ve geleceğe yönelik bir çıkarsama yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emperyalizm, Avrasya Politikaları, Hegemon Güç

ABSTRACT

If it is taken basis the Knezi's of Moscow sending an Embassy Delegation to İstanbul in 1492, we have left past for a period of 516 years within the Turkish-Russian relations.

Having shores which are opening to the Black Sea of both countries, due to the Straits and the jeostrategical position of Turkey, the mentioned period is not without defects, on the contrarary is an agitated period. From time to time the imperial purposes have taken priority, but solidarity and friendship have been exhibited as well. Nowadays, the trade relations have increased in a large scale and the opposite profits have been dominant. But Turkey, should not ignore the reality of the Russia Fedaration has become " a hegemony power" over again by controlling the energy sources and directing the "Euro-Asia" policies.

In this study, the Turkish-Russian relations have been taken into hand in phases within the subject topic and has been tried to get a conclusion towards the future.

Keywords: Imperialism, Euro-Asia Policies, Hegemony Power

1.GİRİŞ

Türkiye'nin Kuzey komşusu Rusya ile ilişkileri, Moskova Knezi'nin bir elçilik heyetini Kırım Hanı'nın aracılığı ile 1492 tarihinde İstanbul'a göndermesiyle başlamıştır.[1] Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında başlayan söz konusu ilişki, giderek elçi görevlendirmeleri ile yol almış ve bugün itibarı ile 516 yıllık bir tarihi geride bırakmıştır.

Sözü edilen bu süreç, uluslar arası ilişkilerin doğası gereği tek düze olmayıp, savaşların, ittifakların, yardımların, yer yer dostlukların veya mesafeli duruşların sergilendiği çalkantılı bir süreçtir. Ağustos 2008'de Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a saldırıda bulunması, Abhazyaya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanınması, ABD'nin

Gürcistan'a yardım amacıyla, Montreux (Montrö) Sözleşmesi'nin sınırlarını zorlayarak gemilerini Karadeniz'e sokması, yine ilginç bir zamanlama ile aynı günlerde NATO tatbikatı kapsamında savaş gemilerinin Karadeniz sularına girmesi, şimdilerde Türk-Rus ilişkilerinin yeniden gerilimli bir sürece girmesine yol açmış bulunuyor.

Çalışmamız, 1923'e değin Türk-Rus ilişkileri ile sınırlı olduğundan "Atatürk Dönemi" de diyebileceğimiz 1919-1923 dönemini ayrı bir başlık altında incelemenin doğru olacağına inanıyoruz. Yine, 1936-1945 devresi ve 1945'ten günümüze değin yürütülmekte olan denge politikalarına ise konumuzun dışında kaldığından değinilmeyecektir.

* İhsan Tayhani, Yrd. Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Gemikonağı-Lefke / KKTC. tayhani@lefke.edu.tr

2. Türk-Rus İlişkilerine Genel Bir Bakış

IV. İvan, 1547'de Çar (İmparator) unvanını aldıktan sonra, 1552'de Kazan, 1554 -1556'da da Ejderhan olmak üzere, Volga havzasının Müslüman hanlıklarını işgal ve ilhak etmiş, Kuzey Kafkaslar'da Terek ırmağına kadar ilerleyerek Rus İmparatorluğu'nun temellerini atmış bulunuyordu.[2] Kısa sürede büyük bir "kara devleti" haline gelen Rusya, imparatorluğun sınırlarını genişletmek için gözlerini güneydeki komşusu Osmanlıya ve dolayısı ile Karadeniz'e dikmişti.

Özellikle 1699'dan sonra Rusya'nın Türkiye'ye yönelik tehdit ve baskısı artmıştır. Rusya'nın Osmanlıları ilgilendiren tek amaçları vardı; egemenliğini Kırım ve Karadeniz'e dökülen nehirlerin alanlarına yayıp çok uzun süreden beri Rus toplumunu alt üst eden Tatar akınlarını önlemek ve Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmek.[3]

17. yüzyılın sonları ile 18.yüzyılın başlarında Rusya'nın "sıcak denizlere" çıkabilmesi iki yönde olabilirdi: Bunlardan birincisi, bir İsveç gölü halinde bulunan Baltık Denizi; ikincisi bir Osmanlı gölü halinde olan Karadeniz idi. Nitekim Rusya, özellikle 17.yüzyılın sonlarından itibaren bu iki deniz yönünde ilerleme ve bu denizlere çıkma çalışmalarına ağırlık vermiştir.[1,4] Buna 18. yüzyılın başlarından itibaren Avusturya da eklenmiştir. Osmanlı devleti, yine aynı yüzyılda bu devletlerle birkaç kez savaşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı devletinin anılan savaşları yense de yenilse de kendi gücüyle sürüklediği biliniyor. Ancak 19. yüzyıldan itibaren zayıflamasıyla birlikte, kendisine yönelik tehditleri bir büyük devleti yanına alarak göğüslemeye çalışmıştır.

Armaoğlu, söz konusu politikayı aşağıdaki gibi sınıflandırmaktadır:

- 1-1791 (1798) – 1878 : Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma.
- 2-1888 – 1918 : Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya dayanma.
- 3-1920 – 1936 : Batılılara karşı Sovyet Rusya'ya dayanma.
- 4-1936 – 1945: Faşist İtalya tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma.
- 5-1945 – Günümüze kadar: Sovyet Tehlikesine karşı Amerika'ya dayanma.

[5]

Berlin Antlaşması'ndan Sonra Türk Rus İlişkileri:

Bu devre, Osmanlı devletinin olası Rus tehlikesine karşı yukarıda da vurgulandığı gibi İngiltere'ye dayandığı bir devredir. Bu aşamada çıkara dayalı ünlü İngiliz siyasetini bütün yalınlığı ile görürüz. İngiltere, Fransa ile yaptığı yedi yıllık bir savaştan sonra Hindistan sömürgeci ele geçirmişti. İngiltere'nin kendisi için büyük bir ekonomik güç olan bu sömürgeci ile bağlantısı ise, Mısır, Akdeniz ve Cebelütarık Boğazı'ndan geçmekteydi ve buna İngiltere'nin İmparatorluk Yolu deniyordu. [5, 6] Sözü edilen yol, 1787 – 92 yılları arasındaki Osmanlı devleti ile Rusya ve Avusturya'nın taraf olduğu savaşlara değin güvence altındaydı.

İngiltere, Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı devletini yıkıp Bizans'ı kurma niyetlerini ve Rusya'nın Boğazları ele geçirip Akdeniz'e sarkma plânlarını sezince, kendi çıkarları açısından tehlikenin boyutlarını görmüş oldu. Bu plânın gerçekleşmesi "İmparatorluk Yolu"nun kesilmesi anlamını taşıyordu. Bütün bu nedenlerle, İngiltere 1791 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü koruma politikasını benimsedi. Osmanlı devletinin denge politikası izlemesi ise, 1798 de Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi ile birlikte başlamıştır. Mısır'ı işgal eden Fransa, İngiltere'nin Hindistan ile olan bağlantısını kestiği için İngiltere'yi ve Mısır'dan sonra Suriye'yi işgal ederek kuzeye doğru çıkma ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmaya olasılığı bulunan Fransa da, Rusya'yı endişelendirmişti. Her iki devlet Osmanlı ile ittifak yaparak, Napolyon'u Mısır'dan çıkardılar. [5,7] Bu süreçte yapılan 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması ve 1850 Gümrük Tarifesi Anlaşması ile İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde geniş ticari haklara sahip bir devlet haline gelmişti. [1,8]

İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na destekleme politikası 1878'e kadar devam etmiştir. 1877- 78 Osmanlı – Rus savaşı İngiltere'ye, Osmanlı devletinin çok zayıfladığını ve yıkılmaya mahkûm olduğunu göstermiş ve onları Osmanlı politikalarını değiştirme noktasına getirmiştir. Bu politika, Osmanlıyı Rusların yerine İngilizlerin yıkması ve Akdeniz'i kontrol altında tutma politikası idi. Bunu gerçekleştirebilmek için iki plândan söz edilebilir:

Birincisi Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntılarını üzerinde kendisine bağılı veya kendi kontrolü altında bağımsız devletler kurmak. Mesela, 1878 den itibaren Anadolu'daki Ermenileri bağımsızlığa kışkırtmak suretiyle, Doğı Anadolu'da kurulacak bağımsız bir Ermeni devletini, Rusya'nın Anadolu'ya girmesini önleyecek bir tampon olarak kullanmak gibi. İkincisi ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı stratejik noktalarına kendisinin yerleşmesidir. [5, 9]

Anılan politikanın bir uzantısı olarak İngiltere'nin Osmanlı'ya baskı yapmak ve kimi vaatlerde bulunmak suretiyle 1878 de Kıbrıs'a yerleştiğini görürüz. Böylece İngiltere, hem Anadolu'yu hem de Süveyş'i kontrol altına almış oluyordu. Görüldüğü gibi hem Rusya, hem de İngiltere bu süreçte Osmanlı devleti için büyük bir tehlike olup, her ikisi de Osmanlı Devleti'ni yıkmak gibi ortak bir amacın peşinde koşuyordu. 1888 den itibaren II. Wilhelm Almanyası'nın izlediğı yeni politika, Almanyayı Osmanlı devleti için yeni bir denge unsuru haline getirecektir.

2.2. 1888-1918 Devresi:

Bu devrede, Almanyaya ile Osmanlı devleti arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. II. Wilhelm bir dünya politikasını benimsemiş ve Osmanlı'nın Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na kadar uzanan topraklarını kullanarak İngiltere'nin imparatorluk yolunu etkilemek istemişti. Berlin –Bağdat demir yolu ise bunu gerçekleştirmek için atılan bir adımdı.

Osmanlı – Almanyaya işbirliği, giderek her iki devleti I. Dünya Savaşı'nda yazgı birliğine sürüklemiş ve bilinen dramatik sonlarını hazırlamıştır.

3- Birinci Dünya Savaşında Türk-Rus İlişkileri:

Osmanlı devleti'nin Balkan Savaşlarında yenilmesi ve İmparatorluğun zayıflaması, Rusya'nın Boğazlar üzerinde var olan kötü emellerini yeniden gündeme getirmiştir.

3.1. Türk – Rus İlişkilerinin Bozulmasının Nedenleri:

Osmanlı Devleti, Balkan yenilgisinden sonra askeri teşkilatını gözden geçirme ve iyileştirme gereksinmesini duydu. Bu amaçla, farklı alanlara yönelik olarak İngiliz, İtalyan, Fransız uzmanlar, kara ordusunun düzeltilmesi için de Almanyaya'dan askeri uzmanlar istedi. Özellikle III. Selim'le başlayıp, II. Abdülhamit dönemi ve sonrasında zirveye ulaşan Alman askeri ve sivil heyetlerin,

uzmanların gelmesi ve orduda ıslahat yapmaları iyi ilişkilerin kurulmasında önemli köşe taşları olmuştur. Bunlardan II. Mahmut döneminde Helmuth von Moltke, 1682'de Albay von Kaehler başkanlığındaki heyet, Comlar von der Goltz ve I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde görev yapan Liman von Sanders gibi Alman askerler önemli bir örnek teşkil etmektedir. [10] 1913 yılında bir askeri heyetle İstanbul'a gelen Liman Von Sanders, Birinci Kolordu Komutanlığı'na atandı. Bunun üzerine Rusya, bir Rus generalinin de Türk ordusuna atanmasını istedi. Fransızlar bu görüşü desteklediler. Yoğun baskılar sonucunda 1914 Ocak ayında, Liman Von Sanders'in Kolordu komutanlığından alınarak, ordu müfettişliğine getirilmesi ile sorun çözülür gibi oldu.

3.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi:

İstanbul'a ilişkin çıkarları vazgeçilmez olduğundan Rusya, iki plân geliştirdi. Birincisi, herhangi bir kaos durumunda Boğazları ele geçirmek. İkinci ise; Sırbistan, Yunanistan ve Romanya'dan oluşan bir ittifakla Osmanlı devletine karşı bir cephe oluşturmaktı.

28 Haziran 1914 günü Veliâhd François Ferdinand'ın, Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi ile I. Dünya Savaşı'nın kıvılcımı çıkarılmış oldu. Suikastı düzenleyen Gavrilo Princip, son güne kadar çaktığı küçük kibritin dünyayı alevler içinde bıraktığına bir türlü inanamadı. [11]

Osmanlı devleti, 2 Ağustos 1914'te imzaladığı Türk – Alman ittifakı ile bu savaştaki kampını belirlemesine karşın, son ana dek Almanyayı oyalamak istemiş ancak bunu başaramamıştır. Sonunda Kayser'in hükümeti, asıl kartını oynayarak sorunu çözecektir: 21 Ekim'de, ilk Alman altın kasaları İstanbul'a ulaşır. Umulan etki hemen gösterecektir kendisini. Gerçekten, 22 Ekim'den başlayarak, Enver, Karadeniz'deki Rus limanlarına saldırı emrini verecektir Amiral Souchon'a. Kimi üyeleri savaşa karşı olan Osmanlı kabinesinin son duraksamaları görülür. Ne var ki, 29 Ekim'de zarlar atılmıştır: Aldığı emirlere uygun olarak, Türk donanması, Odessa, Sivastopol ve Nevorossisk'i topa tutacaktır...2 Kasım'da Rusya, "tarihsel yükümlülükleri"ni ileri sürüp, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan eder. [12] Rusya, Bağdat demiryolu projesinin kendisi için önemli bir avantaj olduğunu düşünüyordu. Çünkü Türk demiryolu Ankara'nın ancak 100 km. doğusuna kadar ulaşmakta idi. [13] Enver Paşa'nın maceracı tutumu nedeniyle Doğı cephesinde büyük kayıplar verildi. Ardahan ve Oltu yeniden Rusların eline geçti, bir süre sonra

da bütün Doğu Anadolu'ya yayıldılar. Van'a kadar ilerleyip burayı işgal ettiler. Sonra da 16 Şubat 1916'da Erzurum ve Muş'u, 3 Mart'ta Bitlis'i, 8 Mart'ta Rize'yi, 19 Nisan'da Trabzon'u ve 25 Temmuz 1916'da Erzincan'ı ele geçirdiler. [1,14] Bu cephedeki faaliyetler, 1916 yılının Eylül ayında her iki tarafın yeni hazırlıklar yapmak istemeleri nedeniyle durdu.

3.3. Mondros Mütarekesine Doğru:

1917 yılında bütün taraflarda bir yılınlık ve yorgunluk söz konusuydu. Bu nedenle barışa yönelik girişimler başlamıştı. Bu arada Rusya'da "Bolşevik Devrimi" yaşanmış ve halka barış vaat edilmişti. Yine aynı süreçte barışsever olarak tanınan Woodrow Wilson, Avrupa kıtasındaki çatışmaları önlemek için gerek harpten önce gerekse harp başladıktan sonra birtakım gayretler sarf etmişti. [15] Çok gecikmeden, Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, genel barışın esasını oluşturacak 14 noktayı açıkladı. [5,16]

Rus Dışişleri Komiseri Trotsky, 21 Kasım 1917' de müttefik elçilerine verdiği notalarda bütün cephelerde mütareke yapılmasını istedi. Ayrıca hükümet, Çarlık hükümetinin bütün gizli anlaşmalarını açıkladı. Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşan anlaşmalar da bu suretle açığa vurulmuş oluyordu. [5,17] 3 Mart 1918 de Brest – Litovsk'da yapılan anlaşma uyarınca Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı devletine geri verdi. Böylece Osmanlı, "Elviye-i Selâse"yi de geri almak imkânını buldu. [15,18] Osmanlı devleti Brest-Litovsk barışı ile doğudaki topraklarını istiladan kurtardığı gibi, Kafkasya'da Ermenilerin, Gürcülerin ve Azerbaycan Türklerinin Bolşevik rejimi tanımayarak bağımsızlıklarını ilân etmeleri üzerine, Bakü petrollerini ele geçirmeyi düşündü ve 1918 Eylül ayında Bakü'ya girdi. Ama çok geçmeden Osmanlı devleti, 30 Ekim 1918 de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kaldı.

4. Milli Mücadelede Türk-Rus İlişkileri:

I. Dünya savaşından sonra Osmanlı ve Rus devletlerinin içinde buldukları koşullar bir birine çok benziyordu. Her iki devlet ekonomik olarak çok zayıflamıştı ve halk açlık ve sefalet içindeydi. Osmanlı devleti Mondros Mütarekesinden sonra itilaf devletlerince işgal edilmiş ve bu nedenle milli mücadele düşüncesi doğup gelişmeye başlamıştı. Rusya ise devrimden sonra büyük çalkantıların içindeydi ve o da Batılı devletlerin tehdidi altında bulunuyordu. Bu devletler uzun süre Rusya'daki

yeni rejimi tanımamışlar ve dünya politikasından soyutlamaya çalışmışlardır. [19]

4.1. Mustafa Kemal'in Bolşevik Yardımına Bakış Açısı:

Rusya, ulusal bağımsızlığı için Batı emperyalistlerine karşı silaha sarılan Türkiye'yi doğal müttefik sayıyordu. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra, Anadolu'nun durumu ile Sovyet Rusya'nın durumu daha çok benzerlik göstermeye başlamıştı. [20] Her şeyden önce her iki devlet de emperyalizme karşı bir mücadele veriyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'yi başlatmak için Samsun'a giderken arkadaşlarıyla birlikte 22 gün süreyle Havza'da kalmıştı. Buraya kadar gelen bir Sovyet heyeti ile görüşmüşlerdi. Heyetin başında Rus miralay (albay) Budiyeni bulunuyordu. Miralay, Mustafa Kemal'e Bolşevik Rusya'nın silah ve cephane ile para yardımını vaat ediyor, buna mukabil müşterek düşmanları olan itilaf devletlerine karşı mücadeleye davet ediyordu. [21]

Böylece, milli mücadelede Ruslarla ilk temasın 1919 Mayıs'ında Havza'da gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Mustafa Kemal Paşa' da, o günlerden başlamak üzere Bolşevik yardımı alma düşüncesi hep canlı kalmıştır.

Dumont, bu konuyu şu sözlerle değerlendirmektedir: Sevr Antlaşması'nın imzalanması sırasında, Kemal'in aylar önce Bolşeviklerle gizli anlaşma yaptığı, müttefik istihbarat servislerinin ağzından düşmemektedir. [22] Doğrusu, Mustafa Kemal Paşa'nın Ruslarla bir dizi resmi olmayan görüşmeler yaptığına ve nabız yokladığına ilişkin bilgilere çeşitli kaynaklarda rastlanmaktadır.

Atatürk, hem bu görüşmelerde hem de sonraları Rusya'nın Türkiye'de komünist bir rejim kurma düşüncesini ustalıkla kendi lehine kullanmış ve gereksinme duyulan yaşamsal önemdeki yardımları sağlamıştır. 1919 Eylül'ünde eski Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa, bir aralık Ankara Hükümetiyle Moskova arasında bir aracılık vazifesi almıştı. [23]. Sonraları ise Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ve İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey'in temaslarda bulunmak üzere Moskova'ya gittikleri biliniyor.

4.2. Bolşeviklerin Türkiye'ye Bakış Açıları ve Yardım Nedenleri:

Ekim 1917 devriminden sonra başta Lenin olmak üzere bütün ihtilâlciler kadro Rus ihtilâlinin, dünya ihtilâlinin başlangıcı olacağı düşüncesindeydiler. "Ruslar başladı Almanlar, Fransızlar, İngilizler takip edecek ve sosyalizm başarıya ulaşacaktı. Alman ihtilali gerçekleşmezse biz mahvoluruz" sözleri 1918 'de Lenin'in ağzından düşmüyordu.[21, 24] Zaman içinde, sosyalist devrimin sanayileşmiş batı ülkelerinde gerçekleşmediği görülmekle beraber, Rusya aleyhine olmak üzere bazı tepkiler de ortaya çıkmıştır.

Bunun üzerine Ruslar, devrimlerini ihraç etmeyi düşündükleri batıdan ümitlerini keserek, ihraç sahası olarak doğuya dönmüşlerdi. Milli mücadele sırasındaki resmi ya da resmi olmayan görüşmelerde yardım gündeme geldiğinde "Anadolu'nun Bolşevikleştirilmesi"ni pazarlık konusu yapmayı göz ardı etmemişlerdir.

Milli mücadelenin başında Türk - Sovyet yakınlaşması Türklere çıkar sağladığı gibi, Bolşeviklere de birçok kazançlar sağlamıştır. Ruslar durumu şöyle değerlendiriyorlardı: "Türkiye Sovyet Rusya'nın çok nazik olan güney sınırında etkin bir tampon bölge teşkil etmekle kalmayacak, itilaf devletlerinin Rusya'yı bloke etmesine engel olacak ve tek bağımsız İslam devleti olarak onlara, Türkiye'yi Bolşevikleştirme plânlarını uygulayarak İslâm dünyasını kazanmak fırsatı verecekti. Bundan ötürü Türk milliyetçilik akımı, Sovyet Rusya'da heyecan ve sevinçle karşılanıyordu.[25] Komünist Enternasyonel'inin Yürütme Komitesi 1 Mayıs 1919 günü "Dünya İşçilerine" yayınladığı bir demeçte birçok memleketi grup grup ele aldığı ve bütün memleketlerde "işçi ve askerlere hitap ettiği halde", Türkiye'nin işçi, asker ve köylülerine ayrı bir paragraf ayırmış ve Anadolu'daki Milli kımıldanışları kastederek başladıkları "ihtilâl"ın sonunu getirmelerini, "kendi Kızıl Ordusu"nu ve "işçi, asker ve köylü Sovyetler"ini kurmalarını istemiştir. [5, 26] Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Rusya, hep bir rejim ihraç etme düşüncesi taşımış ve yakaladığı her fırsatı bu doğrultuda kullanmaya çalışmıştır.

4.3. Sağlanan Bolşevik Yardımı:

Halil Paşa'nın gizlice Rusya'ya gönderilmesi ve arkasından Bekir Sami ve Yusuf Kemal beylerin temasları ve gerekse yapılan yazışmalar [27] sonucu, izleyen süreçte Rusya'dan askeri malzeme yardımı sözü alınmıştır.

Ruslar, ilk planda iki milyon altın lira, altmış bin tüfek, yüz kadar top ve beraberinde büyük miktarda cephaneye ve top mermisi vermeyi kabul etmişlerdir. [22,28] Yine aynı dönemde, askeri konularda görüşmeler yapmak üzere bir heyetin Bakü'ye gönderilmesi düşünülmüştür. Bu heyete verilmesi düşünülen talimat da Kâzım Karabekir tarafından hazırlanmıştır. Bu metin üzerinde Mustafa Kemal tarafından birkaç değişiklik yapılmıştır. Söz konusu metin, sonradan bir mektuba dönüştürülerek Moskova hükümetine bir kurye aracılığı ile gönderilmiştir. Atatürk'ün Lenin'e yazdığı mektup olarak bilinen bu mektup 3 Haziran 1920 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin tarafından yanıtlanmıştır. Bu mektupla Sovyet hükümeti, TBMM Hükümetini resmen tanımıştır. [21,29]

Ancak tesis edilen dostluğun sürekliliğini bazı önkoşullara bağlamıştır. Bunların arasında Doğu halklarına, kendi kaderlerini kendilerinin tayin edebilmeleri hakkının verilmesi de vardır. Bu çok katı istekler karşısında Mustafa Kemal, esnek bir siyaset izlemeyi seçmiştir. Zira Anadolu, içinde bulunduğu durum dolayısıyla Rus yardımından vazgeçemezdi. [22,30]

TBMM Hükümeti adına Mustafa Kemal Paşa ile Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti lider ve yetkilileri arasında özellikle 1920 yılında gerçekleştirilen yazışmalar, dostluğu pekiştirmiş ve beklenen yardımların zeminini hazırlamıştır. Örneğin, Ali Fuat Paşa'nın TBMM Hükümeti sefiri ve tam yetkili temsilcisi olarak atandığını bildiren ve Lenin'e sunulacak olan 22 Kasım 1920 tarihli itimatnamede, Mustafa Kemal sözü edilen dostluğun temellerini şu sözlerle atıyordu: "...Nezdinizde bulunmakla, beraberliğimizi daha samimi kılmak yanında, bizi ortak hedefimize daha çok yakınlaştırmaya ve Rusya ile Türkiye halklarının önündeki bütün engelleri daha kolay aşmalarına katkıda bulunması ümidiyle..."[27,31]

Bu diplomatik girişimler ustalıklı sürdürülmüş ve 1921 Mart'ında Türkiye ile Sovyetler Cumhuriyeti arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çoğunu düzenleyen bir "dostluk ve kardeşlik" antlaşması da onaylanmıştır.[12,32]. İlk Sovyet yardımının gönderildiği haberi ise, Anadolu'ya Yunan saldırısının bütün şiddeti ile sürdüğü bir sırada ulaşmıştır. Bu nedenle Sovyet Rusya'ya olan sevgi gösterileri artmaya başlamıştır. Yardımı getiren ilk Bolşevik kafilesinin Ağustos ayında Türk hududuna gelmesiyle bu sevinç doruk noktasına varacaktır.

Gelen yardım vaat edilenden çok azdır. Sadece 400 kg. altındır. Ama tüfek, makinalı tüfek, top, üniforma, kamyon, cephane, tıbbi malzeme gibi yardımların da koşullar elverdiğince gönderileceğini vaat etmişlerdir.[20,33] Bu destek karşısında Sevr Antlaşması'nın imzasından sonra Milli Mücadele'nin önderi Fransa'nın büyük günlük gazetelerinden biri olan Le Journal'ın muhabirine şöyle demiştir: "Bütün İslam dünyası arkamdadır ve daha da büyük bir müttefik yanımdadır." [22,34]

4.4. Türk - Ermeni Harbinde Türk-Sovyet İlişkileri:

1920 sonbaharında Türk - Sovyet ilişkileri duyarlı bir döneme girmiştir. Kâzım Karabekir Paşa Ermenistan Cumhuriyetine geniş bir saldırı başlatmıştır. Saldırının zamanlaması iyi yapılmıştır. Kızıl Ordu, Polonya ile zor bir savaşa girmiştir. Kafkaslardaki ilerlemeyi durduracak güçte değildir. Böylesi bir ortamda Kâzım Karabekir Paşa 24 Ekim'de Kars'a taarruz için cephe emrini yayınlamış ve 27 Ekim'de taarruzu başlatmıştır.[35]

Ankara hükümeti ise, bu savaşın emperyalist güçlerin hizmetinde olan Taşnaklara karşı olduğunu, Ermenilere yönelik olmadığını vurgulayarak Sovyetlerin kimi kaygılarını gidermeye çalışmıştı.

3 Kasım'da Gümrü harekâtı başladı. 6 Kasım'da Ermeniler mütareke istedi. Gümrü'yü teslim etmeleri şartıyla kabul edileceği bildirildi. 7 Kasım'da Gümrü teslim oldu.[36] İki buçuk aylık bir mücadeleden sonra Taşnaklar yenildiklerini kabul edeceklerdir. Sovyet idarecileri ise, yardımı yeniden başlatmak için Gümrü'nün boşaltılmasını bir ön koşul olarak ileri sürüyor ve altını azar azar vermek gerektiğini söylüyorlardı. Türkiye söz konusu yardımların ne denli önemli olduğunun bilincinde olduğundan görüşme kapılarını sürekli açık tutmuştur. 26 Kasım'da başlayan barış görüşmeleri 2 Aralık'ta sona erdi ve 2/3 Aralık 1920 gecesi Gümrü Antlaşması imzalandı.[37]

16 Mart 1921 günü imzalanan Moskova Antlaşması ile Sovyet Rusya, Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırlarını tanımakta, kapitülasyonları hükümsüz saymakta, Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmemiş Türkiye ile ilgili hiçbir uluslar arası antlaşmayı tanımamayı kabul etmektedir. Ayrıca, antlaşmanın resmi metni dışında, Sovyet Rusya Türkiye'ye 10 milyon altın Ruble ile iki tümeni donatacak kadar silah ve cephane de gönderecektir.[38]

4.5. Lozan Konferansı Sürecinde Türk-Sovyet İlişkileri:

Sovyetler Birliği özellikle "Boğazlar" nedeniyle konferansa ilgi göstermiştir. [39] Konferansa katılmaları yolunda kendilerine yapılan davetin gecikmesi üzerine bu konudaki duyarlılıklarını göstermek bakımından zaman zaman nota göndermişler, bu arada Türkiye'yi de "Moskova Antlaşması"na uymamakla suçlamışlardır. Barış Konferansı'nın Lozan'da toplanması için İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından ortak davet mektupları, 26 Ekimde Rusya da dahil olmak üzere ilgili devletlere yollandı. [21,40]

Sovyetler Birliği, görüşmeler sırasında "Boğazlar konusu"nda hiç kimseye güvenmediğini ve mağdur olacağını hissettirmiştir. Başlangıçta sadece Boğazlar konusu ile ilgili görüşen Rusya, bu konudaki müzakerelere katılmak imkânı sağladıktan sonra, bununla yetinmez bir tutuma girmiş ve konferansın her safhasına katılma arzusunu ileri sürmüştür. [21,41]

Lozan antlaşmasının imzası ile Türk - Rus ilişkilerinin bir parça buruk kapandığı söylenebilir. İzleyen süreçte ise, iyi ilişkiler bağlamındaki girişimler hep sürdürüldü ama ihtiyat da hiçbir zaman elden bırakılmadı.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisindeki Türk- Rus ilişkilerini salt komşuluk ilişkileri açısından değil, aynı zamanda "hegemon güç" dengeleri açısından da değerlendirmek gerekir.

1991'de Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra, ülkenin bir sarsıntı geçirdiği, eski gücünü yitirdiği ve dünyanın ABD merkezli "tek kutuplu" bir eksene oturduğu bilinen bir olgudur. Ancak Vladimir Putin önderliğindeki Rusya Federasyonu, eski Sovyet coğrafyası üzerinde bulunan enerji kaynaklarını yeniden denetimi altına almış, Doğu Avrupa, Balkanlar ve Orta Asya'da yaşama geçirdiği akılcı politik ve diplomatik açılımlar sonucu bugün, Avrasya politikası olarak adlandırılan yaklaşımın lokomotifini konumuna gelmiştir. Yine, 1996 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin öncülüğünde Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımı ile oluşturulan ve Şanghay beşlisi olarak anılan örgüt, Rusya'nın büyük güçler arasındaki yerini pekiştirmiştir. Çin'in yanında, izleyen yıllarda söz konusu örgütte gözlemci statüsü kazanan Hindistan ve İran'ın destek vereceği bir Rusya, kuşkusuz Doğu Akdeniz'de de bir güç olacaktır.

Öte yandan Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret hacmi, geniş bir yelpazede olmak üzere 40 milyar dolar gibi azımsanamayacak bir düzeye çıkmış, bavul ticareti ile başlayan süreç, bugün Türk işadamlarının yatırımları ve müteahhitlik hizmetleri ile doruk noktasına ulaşmıştır. Her şeyden öte, Türkiye ile Rusya arasında enerji alanındaki ilişkiler göz ardı edilmemesi gereken diğer bir olgudur. Türkiye'nin özellikle doğal gazdaki bağımlılığı son derece önemlidir. Ayrıca, son zamanlarda askeri alanda da Ruslar, ihalelere girmekte ve teknoloji transferi noktasında iki ülke arasında önemli adımlar atılmaktadır.

Uluslar arası ilişkilerde sürekli düşmanlıklar olmadığı gibi, sürekli dostluklar da yoktur. Karşılıklı çıkarlar söz konusudur.

O halde Türkiye, çok yönlü politikalar geliştirmeli ve Kuzey komşusu ile olan ilişkilerini yukarıda anılan boyutları ötelemeden sürdürmelidir. Yine Türkiye, bulunduğu coğrafya nedeniyle jeostratejik ve jeopolitik önemini koruduğunu ve her zaman koruyacağını unutmamalı, bağımlılıktan kurtulup, gücünün de farkında olarak daha bağımsız bir dış politika izlemelidir. Hatta 1930'lu yıllarda, Atatürk döneminde olduğu gibi, bölgesindeki politikaları kendisi kurgulamalı ve yönlendirmelidir. 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan "Balkan Paketi" ile Balkanların, 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da imza altına alınan "Sâd-Âbad Paketi" ile de Ortadoğu'nun biçimlendirildiği ve buna Türkiye'nin önderlik ettiği sık sık anımsanmalıdır.

Önemle vurgulamak gerekirse; Türkiye'nin milli bir dış politikası olmalıdır. Böylesi bir politikası vardır ve Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte oluşturulmuştur. Milli bağımsızlık, Milli Misâk ve "yurtta barış, dünyada barış" ilkelerine dayalıdır.

Günümüzde, güç dengeleri değişmekte ve çok kutuplu bir yörüngeye oturmaktadır. Türkiye, yukarıda sözü edilen dinamiklerinden sapmaksızın, bu süreci iyi okumalı ve jeostratejik konumundan kaynaklanan avantajını da kullanarak kendisi bir güç olmalıdır.

DİPNOTLAR

1 Rifat Uçarol, Siyasi Tarih(1789-1999), Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.57.

2 Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600), YKY., İstanbul, 2006, 44. 3

3 Stanford J.Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, e yyn., İstanbul,1982, s.331.

4 Rifat Uçarol, a.g.e., s.57.

5 Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(Cilt I.1914-1980), Ankara, 1993,ss.43-44.

6 Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.44.

7 Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.45.

8 Rifat Uçarol, a.g.e., s.193.

9 Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.45.

10 İlber Ortaylı'dan akt. İsrail Kurtcephe, Aydın Beden, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Alp Yayınevi, Ankara, Haziran 2007, s.94.

11 Eric Hobsbawm, İmparatorluk Çağı 1875-1914, Dost Kitabevi Yyn., Ankara, 1999, s.349.

12 Robert Mantran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II (Çev. Server Tanilli), Adam Yyn., İstanbul, Nisan 2000, s.275.

13 Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ankara, 1995, s.100.

14 Rifat Uçarol, a.g.e., s.471.

15 Kurat'tan akt. İskender Yılmaz, Gümrü Antlaşması, Atatürk Araş. Mrk. Yyn., 2001, s.37.

16 Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.138.

17 Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.140.

18 Kurat'tan akt. İskender Yılmaz, Gümrü Antlaşması, Atatürk Araş. Mrk. Yyn., 2001, s.4

19 Mehmet Gönlübol, Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara, 1990, s.74.

20 Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.526.

21 Kâmuran Gürün, Türk Sovyet İlişkileri, Ankara, 1991, s.8.

22 Paul Dumont(Çev.Zeki Çelikkol), Mustafa Kemal, Ankara,1993, s.61.

23 Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, 2.Cilt.1919-1922, Remzi Kitabevi, İstanbul, Mayıs 1993, s.364.

24 Kâmuran Gürün, a.g.e., s.13.

25 Akt.Hamza Eroğlu, Atatürk Hayatı ve Üstün Kişiliği, Ankara, 1994, s.146.

26 Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.308.

27 Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt: 10.1920-1921, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, ss.33-56 vd.

28 Paul Dumont, a.g.e., s.63.

29 Kâmuran Gürün, a.g.e., s.34.

30 Paul Dumont, a.g.e., s.64.

- 31 Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt: 10.1920-1921, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.111.
- 32 Robert Mantran, a.g.e., s.306.
- 33 Akt.Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s.542.
- 34 Paul Dumont, a.g.e., s.67.
- 35 Kâmuran Gürün, Ermeni Dosyası, Türk Tarih Kurumu Yyn., Ankara, 1985, s.270.
- 36 Kamuran Gürün, a.g.e., s. 270.
- 37 Mustafa Kemal Atatürk, Söylev Cilt I-II, Çağdaş Yyn., İstanbul, 1981, s.263.
- 38 Johannes Glasneck, Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye, Kitap II, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul,1998, s.101.
- 39 İsmail Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945), C.I, TTK Yyn., Ankara, 2000, s.77.
- 40 Kâmuran Gürün, Türk Sovyet İlişkileri, Ankara, 1991, s.89.
- 41 Kâmuran Gürün, a.g.e., s.91.
8. Glasneck, Johannes, (1998). **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye**, Kitap II, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul,
9. Gönlübol, Mehmet- SAR, Cem, (1990) **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara,
10. Gürün, Kâmuran, (1985). **Ermeni Dosyası**, Türk Tarih Kurumu Yyn., Ankara,
11. Gürün, Kâmuran, (1991). **Türk-Sovyet İlişkileri**, Ankara,
12. Hobsbawm, Eric, (1991). **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, Dost Kitabevi Yyn., Ankara,
13. İnalçık, Halil, (2006). **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)**, YKY., İstanbul,
14. Kurtcephe, İsrail, Beden, Aydın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Alp Yayınevi, Ankara, Haziran 2007.
15. Mantran, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II** (Çev. Server Tanilli), Adam Yyn., İstanbul, Nisan 2000.
16. Müderrisoğlu, Alptekin, (1990). **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Ankara,
17. Shaw, Stanford J, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, e- yyn., İstanbul, 1982.
18. Soysal, İsmail, (1965). **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasal Antlaşmaları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,
19. Soysal, İsmail, (2000). **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)**, C.I, TTK Yyn., Ankara,
20. Uçarol, Rifat, (2000). **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul,
21. Yılmaz, İskender, (2001). **Gümrü Antlaşması**, Atatürk Araştırma Merkezi Yyn., Ankara,

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Armaoğlu, Fahir, (1993). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(Cilt I.1914-1980)**, Ankara,
2. Atatürk'ün Bütün Eserleri, **Cilt: 10 (1920-1921)**, Kaynak Yyn., İstanbul, 2003.
3. Atatürk, Mustafa Kemal, (1981). **Söylev Cilt I- II**, Çağdaş Yyn., İstanbul,
4. Aybars, Ergün, (1995) **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara,
5. Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal**, 2.Cilt.1919-1922, Remzi Kitabevi, İstanbul, Mayıs 1993.
6. Dumont, Paul (Çev.Zeki ÇELİKKOL), (1993) **Mustafa Kemal**, Ankara,
7. Eroğlu, Hamza, (1994). **Atatürk Hayatı ve Üstün Kişiliği**, Ankara,